

"Skånes gamle Provindslov, hvis Sprog er den ældste Dansk, står ved sit Indhold i et meget nært Forhold, på forskjellig Måde, såvel til den gamle sællanske Lov som til Valdemar den andens jydsk Lov. Navnlig giver dette sidste Forhold et dybt Indblik i Tilværelsen og tildels Beskaffenheden af gamle, til Grund for de nærværende Provindslove liggende, Retsbøger, som gå meget langt tilbage i Tiden. På den anden side er skånske Lov vistnok den eneste af de gamle danske Provindslove, hvori bestemte kongelige Forordninger, der endnu haves og kjendes, ere blevne overførte, og den eneste af hvilken der, inden den endnu ganske fik den Skikkelse, hvori den er blevet os opbevaret, haves en Fremstilling på Latin, hvilket uden Tvivl hidrører fra, at det var i det danske Ærkestift, fra Arilds Tid et Hovedsæde for "Dani orientales", at denne Lov gialdt."

Ur förorden till "Skånes Lov og Eskils Skånske Kirkelov", Kjøbenhavn, 1853.

SKÅNELAGENS ÖDE

Skånelagen - Danmarks och Nordens äldsta. Svensk lag infördes 1681 efter kungligt försåt. Skånelands folk utan talan i lagfrågan.

Vi har av det föregående erfarit att invånarna i det östansundska Danmark tillförsäkrades vissa fri- och rättigheter, ursprungligen i Roskildetraktaten, som därefter kom att upprepas i de båda följande fredssluten i Köpenhamn och i Fountainebleau. En av de väsentliga rättigheterna var att man skulle få behålla sin gamla lag, i den mån den inte stod i strid med de svenska så kallade fundamentallagarna.

Den lag som sedan urminnes tid reglerat förhållandena i Skåneland var den så kallade Skånelagen, - en samling rättsregler bestående av sjutton böcker eller balkar. Skånelagen var den äldsta av Danmarks fyra gamla landskapslagar. En äldre text av lagen anses vara sammanfattad i skriftlig form redan omkring år 1162. Sannolikt under åren 1206-1215 verkställde ärkebiskop Andreas Sunesen en latinsk översättning av lagen. Denna gamla "Skonske Logh" har sannolikt sin källa ur ännu äldre runhandskrifter, vilka i avskrift anträffades av Danmarks rikskansler Anthonius Bryske († 1566) då han 1519, som "Magister Hauniensis", besökte Wittenberg. Genom olika händer kom runskriften 1637 i historikern Ole Worms besittning och först då blev den känd i vetenskapliga sammanhang. Det sägs, att såväl lagen som kyrkolagen är skriven helt igenom med samma hand,

med fasta och vackra runor. Detta ärevördiga skånska kulturmonument har sina rötter i den tid då folket skrev på stenar, vilket vi kan antaga, även om det ännu inte anträffats - direkta bevis på att så var fallet.

Öresund har i mer än ett avseende varit förenande, vilket man kan erfara vid en jämförelse mellan den skånska och själländska lagen där det fanns stor överensstämmelse. Mer skiljaktig var då den "Jydske Lov", den förnämsta av de gamla danska provinslagarna, vilken för övrigt i sin äldsta form förvaras i Sverige som "krigsbyte"!

I svensk undervisning, till och med i högskolornas rättshistoria, får alla lära sig att den äldsta svenska landskapslagen är "Västgöotalagen" från omkring 1220. I detta såväl som i så många andra sammanhang har inte Skåne någon plats i svensk historia och det är naturligtvis riktigt, men då bör man när man läser svensk historia åtminstone tala om att det inom de nuvarande svenska gränserna finns en annan provinslag, som visserligen inte har något med Sverige att göra, men som är minst 100 år äldre än "Västgöotalagen"!

- Eller är det så att svenskarna ännu inte velat erkänna den skånska lagen ens som ett historiskt faktum, - eller är det så, att även den biten av vår historia tvunget skall förtigas?

Rättegångsprocessen avgjordes på landsbygden vid häradstingen och i städerna av bytingen. Den skånska stadsrätten, kallad "Biærke ræt", stadfästes för övrigt redan den 15 augusti 1326 av Kristoffer II. Målen kunde prövas av landstinget och slutligen avgöras på herredagen. På häradstinget dömde häradets tingsfogde. Landstinget, som var överrätt hölls av landsdomaren, - i äldre tid ofta ett av riksråden. I Danmark fanns fyra landsting, nämligen i Viborg för Jylland, i Odense för Fyen och småöarna, i Ringsted för Själland och i Lund för Skåne, Blekinge och Halland. Herredagen, eller med ett ålderdomligt uttryck "Danehof", landets högsta domstol, blev lagligen påbjuden i konung Valdemar II:s recess 1360 att hållas i Nyborg, som var beläget mitt i riket. Det var också den årliga samlingen av riksråden där inga andra mål togs upp än sådana som varit uppe i underrätterna, med undantag för sådana som låg under kungens direkta avgörande, - oftast mål som avsåg adelns personliga omständigheter. Herredagarnas längd berodde på ärendenas antal. De kunde ibland vara upp till fem - sex veckor och domare var kungen och rådet. Från herredagarna måste man noga skilja rådets övriga sammanträden i regerings- och statsärenden, som var något helt annat.

Redan i inledningsskedet av den svenska ockupationen 1658 tog den svenske kungen upp frågan om avskaffandet av den skånska lagen, trots hans försäkran i Roskilde att invånarna skulle "blifva vidh deres vanlige rätt, lagd och gamble privilegier. . .". Segraren menade, att så länge dansk-skånsk rätt tillämpades skulle sympatierna för det gamla moderlandet hållas vid liv. Det gällde därför att på allt sätt förmå befolkningen att antaga den svenska lagen. List och förslagenhet var tillåtna medel, även om det nu gällde att åstadkomma tillämpning av en annan lag. Det spelade därvid ingen roll om man själv gjorde sig skyldig till både lag- och traktatsbrott, - ty ändamålet helgade, även i det fallet, medlen.

1662 ingav den svenske landsdomaren i Skåne, Anders Lilliehöök, en av regeringen beställd översikt om den skånska rättegångsprocessen och om det rättsliga tillståndet i provinsen. Lagfrågan togs därefter upp på den förut omtalade skånska lantdagen i Malmö hösten 1662. Inför det kompakta motståndet från de skånska ständernas sida tvingades svenskarna här till en första kompromiss. Liksom i frågan om den kyrkliga uniformiteten, fick man från svensk sida ge avkall på frågan om införandet av svensk rätt och gå med på att fredstraktatens bestämmelser skulle gälla. Således tillförsäkrades invånarna genom Malmö recess den 18 september 1662 ånyo rätt att för framtiden behålla sina lagar, recesser och andra ordningar i det skick de varit gällande under den danska tiden. Svenskarna lyckades dock få in en fot för att hålla dörren öppen för nya attacker. Ständerna tvingades nämligen antaga en kompromiss som bestod i att den svenska lagen efter hand skulle göras "bekant" i de skånska landskapen och i förekommande fall tillämpas subsidiärt vid sidan av den danska rätten, i de fall denna saknade tillämpningsföreskrifter!

Trots övertalningsförsök om den fördelaktiga svenska rättsordningen och löften om guld och gröna skogar, vidhöll ändå de skånska ständerna sin mening. Kanske på grund av tidigare erfarenheter om svensk avtalstolkning och därför var det säkrast att hålla sig till fredstraktatens utfästelser. Man visste heller ingenting om svenskarnas verkliga avsikter i den form de hade uttalats för de svenska kommissarierna, att de skurle manövrera på sådant sätt i uniformitetsfrågan att skåningarna själv i underdånighet skulle ansöka om att få den svenska rätten införd i sitt land.

Vid 1664 års riksdag föreslog de skånska ombuden inrättandet av en hovrätt för Skåne, Blekinge och Halland. Samtidigt deklarerade man på nytt att man ändå ville ha kvar den gamla skånska lagen. Det gick inte alls för sig. Den svenska statsledningen fann nämligen, att idén med egen hovrätt "vore av särdeles skäl betänkligt." Under de följande åren ökade folkets motstånd mot införandet av svensk lag. Betecknande för svenskarnas reaktioner var rikskanslerns Magnus Gabriel de la Gardie yttrande i riksrådet den 21 augusti 1669: "Aldrig lära de båda nationerna konsolideras, förr än en lag och en kyrkoordning bliver gjord för oss och dem tillhopa".

Vi noterar här begreppet "båda nationerna". Det var vare sig första eller sista gången denna status förekom när man talade om relationerna mellan Sverige och de erövrade landskapen. Numera är det dock ett begrepp som man inte gärna vill nämna i Sverige. Ändå var det så en gång, att det var två nationer - den skånska och den svenska. För svenskarna gällde det att med alla medel undanröja den skånska nationsprägel och sammansmälta det skånska under ett enhetligt svenskt begrepp. Det fick för framtiden inte vara så, att Skåneland var utrikes land inom Sveriges gränser, trots att det var just det som de olika fredstraktaterna föreskrev.

Rikskanslerns yttrande i lag- och kyrkoordningsfrågan lades som grund för en framtida omarbetning av den svenska lagen och den svenska kyrkoordningen.

Däriigenom hoppades man att de lättare skulle kunna antagas i Skåneland. Det skånska lantdagsbeslutet i Malmö den 23 december 1669 visade, att man i princip godkände förmyndarregeringens förslag, att försöka åstadkomma en för "båda nationerna" gemensam lagstiftning. Intill dess skulle Skåneland förbli vid sin vanliga rätt med några undantag, som till exempel 1664 års förordning om stämpelpapper och 1667 års sjölag.

Då skånska kriget 1676 avbröt försvenskingsplanerna kände sig inte svenskarna längre bundna av fredstraktaterna. Nu tog kungen motståndsrörelsen till intäkt för att genast införa svensk rätt i det ockuperade landet. Vilka följder det bland annat fick för motståndarna har vi ju erfarit i tidigare exempel om hur det gick för otaliga infångade friskyttar. Kungen friskade också upp instruktionen för generalguvernören Fabian von Fersen till exempel i de fall borgerskapet hade valrätt och fick utöva denna, inte ville "låta infödde svenske män och dem som kronan tjänat hava, hos sig i konsideration komma", så hade generalguvernören "det att påminna, samt så att förändra, som han prövar lända till K. M:ts tjänst och städernas välfärd och bästa". Med andra ord, valrätten blev genom detta en illusion eller en form av godtycke, som skulle äga bestånd ända fram till Karl XII:s död. Inom den här ramen får man också se budet om att de gamla tingsfogdarna skulle ersättas av svenska häradshövdingar.

Med vad som här i korthet noterats och med hänvisning till föregående avsnitt om den svenska regeringens åtgärder i övrigt, kom så Ludvig XIV:s fredsdiktat i Fontainebleau. Själva den dikterade freden, liksom föreskrifterna om iakttagandet av förut överenskomna fri- och rättigheter för Skånelands folk, kom som ett grovt streck i räkningen för maktens män i det storsvenska rikets huvudstad. Följden blev, att kungen och hans råd fick skrinlägga sina planer på att våldföra sig på den skånska rättsskipningen och kyrkoordningen. Man fick på nytt slå in på försiktighetens och listens väg. Kanske skulle man ändå kunna övertyga Skånelands folk om att de, för sin egen skull, borde be om att få bli dömda efter den svenska lagen, - och med "svensk storsinhet" skulle man naturligtvis inte kunna neka dem något sådant.

Som vi sett förut begärde prästerskapet redan 1681 att den svenska kyrkoordningen skulle införas i Skåne. Prästerna gjorde sig själva till talesmän för den meningen under ursäktande av, att undersåtarna inte längre ville "regarderas a parte eller hållas för något särskilt folk, därför att de fordom varit under Danmark". Med den här meningen som bakgrund förmåddes de olika städerna i Skåne att 1681 underteckna suppliker till den svenske kungen i lagfrågan, att de "måtte få åtnjuta Sveriges lag och därmed uti allt bliva införlivade och maintenerade såsom alla infödda trogna svenskar".

Skälen till denna kursändring spårar vi i kungens instruktion den 4 september 1680 till generalguvernören Rutger von Ascheberg, där det bland annat heter: "Det kan intet vara förutan, att vid justitiens och instantiernas inrättande där nere uti en likhet med Sverige stor svårighet lär finnas. Men såsom detta ett verk är, som förer en considerabel svite med sig, om det kommer till behörig effekt, så

måste fältmarskalken och generalguvernören efter handen genom tjänliga remonstrationer och motiver innevånarnas humör därtill lämpa och anleda, brukandes i det fallet särdeles landsdomarne, som bästa tillfälle hava att göra inbyggarna svenska lagen och processen angenäm" .

Samma dag von Ascheberg erhållit städernas suppliker den 17 maj 1681 skrev han till kungen: "Ligesom jag i särdeleshed skal söge at disponere dem til at följte prästerskapets eksempl och själv ansöke om svensk lag och rätt, på det man icke sedan kan få grund till att föregiva på den andra sidan, at man imod pagterna har påbördat dem noget, när de själv anholder derom".

Till synes med förbundna ögon gick det skånska folkets företrädare in i det uppgillrade försåtet och den 16 januari 1682 biföll kungen ansökningen om "conformiteten" för rättsväsendet, - och; som sagt var, fredspakterna var ju inte på något sätt brutna av "de svenske".

Emellertid tyder källorna på att det var både si och så med den spontana frivilligheten bakom de omtalade supplikerna. Både betänketid och övertalning förekom under begreppet "förmåddes". Till detta kan sägas, att von Ascheberg vidare under 1682 åtog sig uppdraget att även "förmå" den skånska adeln och riddarskapet, att bifalla de anbefallda förändringarna på ett allmänt möte i frågorna om uniformiteten. Där skulle också folkets stora massa få bli representerad i form av "en beskedlig bonde" från varje härad. Man tryckte nog särskilt hårt på faktorn "beskedlig". Tydligt ville man undvika alltför svåra protester, vilket kanske var nödvändigt sedan man lyckats köpa de två ståndens "underdånighet". 1683 fick den svenske kungen äntligen det bud han så hett eftertraktat, att den svenska rätten "frivilligt" antagits av Skånelands folks överhet. En överhet som gjort sig till tolk för det skånska folket utan mandat att föra dess talan. Folket själv, de vanliga människorna i Skånelands städer och byar, var med stor säkerhet av en helt annan mening, men då liksom nu, saknade massan möjligheter att påverka den egna jordnära situationen. Dess lott var att i "underdånighet" foga sig efter sin "köpta" överhets beslut. Den 20 oktober samma år förstädigades Göta hovrätt, i kraft av kungligt brev, att för framtiden döma efter svensk lag i de erövrade nya landsdelarna.

Kungen och hans hantlangare ur olika kategorier hade så till slut lyckats i det uppsåt, som dikterades redan kort tid efter Roskildefreden. Inför omvärlden kunde man heller inte utpekas som traktatsbrytare, eftersom folket i de skånska landskapen "själv" önskade bli, som det sades, betraktade som "ärlige svenske män" och inte som oärliga dansk-skånska patrioter. Bakom det som skedde under denna tragiska period kan man spåra en förslagenhet utan motstycke i förening med ett brutalt förtryck, likaledes utan motstycke i såväl äldre som nyare historia. Allt bitar i det pussel, som ledde till den onaturligt totala försvenskning som skedde. Vissa väsentligheter var sannolikt av avgörande betydelse, som till exempel prästerskapets inledande aktioner, den svenska jordockupationen, svenskarnas företräden till olika offentliga ämbeten, de olika åtgärderna för att uppmuntra inflyttning av svenskar och militärens effektiva övervakning.

Sammantaget gjorde man från svensk sida allt för att på alla områden överflygla det lokala inflytandet, - en ordning som på olika sätt vidmakthållits i alla tider ända in i våra dagar.

Ytterligare en väsentlig pusselbit i dramat var den effektiva "järnridå" som sattes i Öresund mellan moderlandet Danmark och det erövrade Skåneland. En "järnridå" som man får gå mycket långt fram i tiden för att finna motstycke till, - en "järnridå" som totalt avskärmade Skåneland från sitt gamla moderland i vissa avseende bestående ända in mot mitten av 1800-talet!

En av orsakerna till att Danmark valde kriget 1676 kan ha varit den svekfullhet svenskarna visat, vad det gällde statuterna om Skånelands rättigheter under svenskt styre. Danmark hade ju genom tre fredsavtal lyckats tillförsäkra sina gamla landsmän, att deras land i vissa avseenden skulle vara utrikes land inom de svenska gränserna. Ändå finns det anledning till frågor inför Danmarks passivitet med avseende på kultur- och folkmassakern i de gamla östansundska landskapen, vars invånare sedan generationer i Danmark såg sitt enda och rätta fädernesland.

I viss mån kan svaret återfinnas i form av den skånska adelns maktställning. Detta stånd borde från början levt upp till sin roll som det skånska folkets hävdvunna ledare. Före de stora jordövergångarna ägde de inte bara mer än hälften av alla bondejordbruk och sina stora sätesgårdar, utan de var också ansvariga för nästan all provinsiell verksamhet samt inte minst ansvariga för landets och invånarnas säkerhet.

Betecknande för hur adeln förvaltade sitt pund är biskop Winstrups synodtal 1646 då han efter det nyss avslutade kriget klandrade "halvhjärtade" insatser. I april 1658 tog Winstrup på nytt upp temat i samband med stiftslänsmannen Tage Thotts jordfästning, då han uttryckte sin harm över adelns egoism, översitteri och självgodhet i dessa skarpa ordalag: "De anstille sig mod en nedrig stands personer, som en tjdlag ere bleffne kallede ufri folck, ligesom de kunde vare potentater, phaltzgreffer, eller churförster, ja grotförsten af muschow". Winstrup framhöll också att de olyckor som genom krigen drabbat den milde och synnerligen avhållne Fredrik III, inte berodde på kungens åtgärder utan i stället "tack vare syndfulla undersåtars felgrepp"!

Därtill kan vi lägga att den adliga och prästerliga överheten lät köpa sig till priset av egna fördelar och på det förrådade folkets bekostnad. - En avart av marionethövdingar enbart lojala mot den svenska överheten, som för eftervärlden har getts sken av att ha verkat i folkets namn, - men som just då det hände saknade stöd hos folket!